

Genderstereotypering in het basisonderwijs

Een kwalitatief onderzoek naar de waarneming van genderstereotypering door leerkrachten in de onderbouw van het basisonderwijs

Student: H.A. Plantinga (s4122763)

Begeleiders: D. van Bergen & S. Parlevliet

Tweede beoordelaar: L. Batstra

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit der Gedrags- en Maatschappijwetenschappen

Bachelor werkstuk Pedagogische Wetenschappen

Juni 2023

7991 woorden

Inhoudsopgave

Abstract	2
Inleiding	3
Theoretisch kader	5
Gender en stereotypering	
Kerndoel 38, een kader voor genderstereotypering in het basisonderwijs	
Bestaand onderzoek	
Methode	7
Onderzoeksopzet	
Respondenten	
Procedure	
Onderzoeksinstrument	
Data-analyse	
Resultaten	10
Ouders	
Lesmateriaal	
Cultuur	
Klas en leerlingen	
Leerkrachten	
Conclusie en discussie	15
Ouders	
Lesmateriaal	
Cultuur	
Klas en leerlingen	
Leerkrachten	
Positieve kanten van het onderzoek	
Beperkingen van het onderzoek	
Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	
Aanbevelingen voor de praktijk	
Literatuurlijst	20
Bijlagen	23
Bijlage 1 Interviewleidraad	
Bijlage 2 Karakteristieken van de respondenten	
Bijlage 3 Codeboom	

Abstract

In general boys tend to be slightly better at math whereas girls tend to perform better in languages. Can this difference be attributed to being a boy or a girl? In every society ideas are present concerning the desired behaviour of men and women. Gender stereotypes do not only emphasize the 'typical' differences between men and women, but they also prescribe how men and women should behave. This could have a negative effect on the development of students for example to develop their own talents. In this study, information is collected about primary school teachers' perceptions of gender stereotyping in the lower years of primary education. Eight teachers from eight different Dutch primary schools were interviewed about what they observe in terms of gender stereotyping among parents with regard to their students, among students themselves, and in the teaching materials. The interviews were transcribed and analysed using the Constant Comparative Method.

The interviews have indicated that teachers observe the presence of gender stereotypes in the behaviour of parents and their interaction with children. There is no gender stereotyping observed in the teaching material or between students themselves.

The results of this research contribute to the knowledge about what teachers in the lower years of primary education observe and experience with regards to gender stereotyping. This could lead to new or improved methods for gender-sensitive teaching in the lower years of primary education can be developed. A follow-up study could focus, amongst other things, on the influence of cultural differences on gender stereotyping in primary education.

Inleiding

Op school doen jongens het iets minder goed op talige taken dan meisjes. Anderzijds zijn jongens gemiddeld iets beter in rekenen. Komt dit omdat het jongens of meisjes zijn? Of is het een gevolg van omgevingsfactoren, zoals de onderwijskundige benaderingswijze van de leerkracht? (van der Grift, 2019). Genderstereotypen worden gedefinieerd als houdingen, overtuigingen en verwachtingen ten opzichte van de kenmerken en gedragingen van mannen en vrouwen (Halpern & Perry-Jenkins, 2016). Genderstereotypen benadrukken niet alleen de 'typische' verschillen tussen mannen en vrouwen, maar schrijven ook voor hoe deze zich zouden moeten gedragen (Ellemers, 2017).

Vragen rond gender, gedrag en leeruitkomsten leven op dit moment op de basisscholen. (Van der Grift, 2019). Genderverschillen in het onderwijs hebben invloed op prestaties, schoolkeuzes en loopbaan. Mogelijk worden deze genderverschillen geïntroduceerd in het onderwijs door denkbeelden van leerkrachten, ouders en leerlingen (De Blank et al., 2020). Gender wordt geconstrueerd door culturele, psychologische en sociale opvattingen. Desalniettemin wordt het gezien als een 'natuurlijk' fenomeen, terwijl het feitelijk gemaakt wordt door de maatschappij met bijbehorende verwachtingen die bij iemands geslacht 'passen' (Diamond, 2020). Dit is in overeenstemming met het onderzoek van De Blank et al. (2020) die veronderstelt dat stereotypen over mannen en vrouwen als vanzelfsprekend lijken. We normaliseren de vermeende verschillen tussen mannen en vrouwen. In elke samenleving heersen bepaalde ideeën over hoe mannen en vrouwen zich zouden moeten gedragen. Een genderstereotype werpt dus een soort norm op over wat mannen en vrouwen zouden 'horen te doen'.

Als peuter worden verschillen ontdekt tussen jongens en meisjes, en vanaf de kleutertijd wordt het genderbewustzijn ontwikkeld. Door de ontwikkeling van het genderbewustzijn begint het kind een beeld te vormen van wat het kind zelf is en welk gedrag daarbij past. Uit het genderbewustzijn kan genderstereotypering voortvloeien (Kohnstamm, 2009). Deze verschillen leren kleuters veelal op basis van expressies, zoals gedragingen of kledingstukken, en de betekenis die de omgeving daaraan geeft voor elk geslacht. Dit gebeurt bewust en onbewust door ouders en leerkrachten, maar ook door bijvoorbeeld (school)boeken (Mesman et al., 2019). Schoolboeken vormen een belangrijke speler inzake de blootstelling aan verschillende genderstereotypen. Uit de resultaten van Mesman et al. (2019) blijkt dat de representatie van personen in de boeken gender typisch kan zijn. Personages met een beroep in schoolboeken zijn bijvoorbeeld vaker man dan vrouw, terwijl personages met een ouderrol vaker vrouw zijn dan man. (Mesman et al., 2019). Belangrijk hier is om rekening te houden met verschillende edities op scholen. Wat nu de norm is in de samenleving is misschien niet de norm van vijf jaar geleden.

Uit onderzoek van psychologen Pascal Huguet en Isabelle Régner (2020) blijkt dat genderstereotypen niet iets onschuldigs zijn, maar dat deze wel degelijk impact hebben op de prestaties van individuen. Het onderzoek, dat op Franse scholen is uitgevoerd, laat de praktische gevolgen zien. Twee gemengde groepen kinderen kregen de opdracht om een complex figuur na te

tekenen. Er werd verteld dat de opdracht het testen van geometrische vaardigheden betrof bij de ene groep, en tekenvaardigheden bij de andere groep. Het bleek dat meisjes slechter presteren als zij denken dat ze iets moeten tekenen voor een geometrische vaardigheidstest dan wanneer zij denken dat de opdracht een tekenvaardigheidstest is. Jongens presteerden wel even goed op beide testen (De Blank et al., 2020). Het onderzoek toont aan dat een maatschappelijk gedeelde norm impact heeft op de prestaties van individuen. Genderstereotypen beïnvloeden het gedrag van mensen, ook wanneer zij voor belangrijke keuzes staan, zoals het kiezen van een vakkenpakket. Talent wordt hierdoor mogelijk niet ten volle benut. De prestaties hangen ook samen met de gendersamenstelling van de groep. Uit onderzoek van Prinsen et al. (2007) blijkt dat in gemengde groepen de jongens domineerden tijdens de opdrachten. Ook hadden zij een meer positieve ervaring over de samenwerking dan de meiden na het gezamenlijk maken van de opdrachten. Aanvullend hierop is een onderzoek uit Duitsland waarbij er gekeken is naar natuurkundelessen met gemengde en niet-gemengde groepen. Hieruit bleek dat meiden in een groep met elkaar beter presteerden dan in een gemengde groep. Bij jongens was dit in beide groepen gelijk (Kessels & Hannover, 2008). Uit het onderzoek van Inzlicht en Ben-Zeev (2000) volgt dat dit waarschijnlijk komt door genderstereotypering. Hun resultaten toonden dat de aanwezigheid van een man ervoor kan zorgen dat de probleemoplossende vaardigheden van een vrouw verzwakken.

De juiste aandacht in het onderwijs voor genderstereotypering is dus van groot belang voor de ontwikkeling van leerlingen. Er is op dit moment veel aandacht voor interventies en acties die nodig zijn voor genderbewust onderwijs. Sinds 2012 zijn de kerndoelen voor scholen aangepast en zijn scholen wettelijk verplicht aandacht te schenken aan seksualiteit en diversiteit binnen de samenleving, waaronder genderdiversiteit (kerndoel 38). Voor de onderbouwgroepen geldt dat er aandacht moet worden besteed aan onder andere sekserollen (Stichting Leerplan Ontwikkeling, 2020). Scholen mogen zelf invulling geven aan hoe zij deze onderwerpen onderbrengen in hun lessen (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2014). Hier ligt een uitdaging. De overheid biedt geen concreet lesmateriaal of lesmethoden aan om het onderwerp genderstereotypering te introduceren. Scholen en leerkrachten benaderen het onderwerp vanuit eigen opvattingen en ideeën en kiezen zelf hun benaderingswijze ten aanzien van gender.

Uit onderzoek blijkt dat leerkrachten drie algemene strategieën gebruiken bij genderbewust lesgeven. Leerkrachten verminderen ten eerste gender-gerelateerde praktijken, zoals het veranderen van het aanspreken van de klas van “jongens en meisjes” in “leerlingen” of “kinderen”. Ten tweede voeren de leerkrachten meer discussies over gender, waarin onderwerpen worden behandeld als “mogen jongens rokjes dragen?” Als derde bevestigen leerkrachten de genderidentiteit en -expressie, zoals het complimenteren van kinderen die experimenteren met hun kleding, om de kinderen het gevoel te geven gewaardeerd te worden. Een uitdaging voor genderbewust lesgeven ligt in vastgeroeste gewoonten en het geloof in de relevantie van bovengenoemde strategieën (Mangin, 2022). Een voorbeeld van een vastgeroeste gewoonte kan het aanspreken van de klas met “jongens en

meisjes” zijn. Om als leerkracht genderbewust te kunnen lesgeven is het essentieel om genderstereotypering en de impact van gender op de ontwikkeling van leerlingen te herkennen. De vraag die hieruit voortkomt en in dit onderzoek wordt bestudeerd is: *Wat nemen leerkrachten waar ten aanzien van genderstereotypering in het basisonderwijs?*

Om antwoord te krijgen op deze vraag worden gesprekken gevoerd met leerkrachten in de onderbouw van het basisonderwijs over hun ervaringen. De volgende deelvragen worden daarbij gesteld:

1. Wat nemen leerkrachten waar ten aanzien van genderstereotypering bij ouders van hun leerlingen, ten aanzien van kinderen?
2. Wat nemen leerkrachten waar qua genderstereotypering in het basisonderwijs tussen leerlingen onderling?
3. Hoe is volgens de leerkrachten genderstereotypering in het basisonderwijs terug te zien in het lesmateriaal?

Dit verslag van het onderzoek bespreekt de belangrijke begrippen en achtergrond in het theoretisch kader, en de studieopzet wordt toegelicht in de methodesectie. Daarna volgen de resultaten van het onderzoek met een conclusie en discussie. De uitkomsten van het onderzoek zullen de kennis over wat leerkrachten in de onderbouw van het basisonderwijs waarnemen en ervaren ten aanzien van genderstereotypering vergroten. Deze kennis kan bijdragen aan de ontwikkeling van nieuwe of verbeterde methoden voor genderbewust lesgeven in de onderbouw van het basisonderwijs.

Theoretisch kader

Gender en stereotypering

Gender is gedefinieerd als de kenmerken die met een geslacht in verband worden gebracht. Gender is echter verschillend van geslacht. Bij geslacht gaat het in feite om de biologische verschillen, zoals de genitale geslachtskenmerken. Op basis hiervan wordt bijvoorbeeld bepaald welk geslacht er op een geboorteakte komt te staan (Dahlhaus, 2008). Toch wordt gender nog vaak als een natuurlijk fenomeen gezien, terwijl het feitelijk gemaakt wordt door de maatschappij met bijbehorende verwachtingen die bij iemands geslacht ‘passen’ (Diamond, 2020).

Kinderen ontwikkelen volgens Kohnstamm (2009) rond de kleutertijd het genderbewustzijn. Met genderbewustzijn wordt bedoeld dat men bewust wordt/is van gedragingen, normen en rechten die gelinkt zijn aan bepaalde genderposities in een samenleving (Koelet, 2006). Door de ontwikkeling van het genderbewustzijn begint het kind een beeld te vormen van wat het kind zelf is en welk gedrag daarbij past (Kohnstamm, 2009). Kleuters zijn ook bezig met alle indrukken uit de wereld in hokjes te stoppen om grip te krijgen op de wereld. Hierdoor zijn ze heel gevoelig voor wat in een welk hokje zou moeten passen. Ze leren hier bijvoorbeeld op school voortdurend over bij (Baerdemaeker, 2013).

Stereotypering is een manier waarop bepaalde groepen worden weergegeven. Genderstereotypen zijn stereotypen die betrekking hebben op geslacht. Het zijn de normen voor

mannelijk en vrouwelijk gedrag die in een samenleving heersen. In elke samenleving heersen bepaalde ideeën over hoe mannen en vrouwen zich zouden moeten gedragen. Genderstereotypen verduidelijken niet alleen de 'typische' verschillen tussen mannen en vrouwen, maar schrijven ook voor hoe deze zich zouden moeten gedragen. Door de ongeschreven regels die een samenleving toeschrijft aan gender ontstaan er verschillende opvattingen over gender en wat het betekent om man of vrouw te zijn. Dit uit zich in bijvoorbeeld het gedrag en uiterlijk van mensen (Ellemers, 2017). Er is onderzoek gedaan naar de relatie tussen genderstereotypen en rekenvaardigheden, dat heeft uitgewezen dat stereotypen een voorspeller zijn voor rekenvaardigheden (Nosek et al., 2009). Volgens het stereotype zijn meisjes minder goed in rekenen dan jongens (Gunderson et al., 2011). Dit kan leiden tot verminderde rekenprestaties. Dit was te zien in het onderzoek van Nosek (2009), waarbij vrouwen lager scoorden op rekenvaardigheid dan mannen. Genderverschillen in het onderwijs hebben invloed op prestaties, schoolkeuzes en loopbaan. (De Blank et al., 2020).

Kerdoel 38, een kader voor genderstereotypering in het basisonderwijs

De kerndoelen zijn opgesteld door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Het is een referentiekader voor het onderwijs en beschrijft wat leerlingen moeten weten en kunnen op het basisonderwijs, de onderbouw van het voortgezet onderwijs en het (voortgezet) speciaal onderwijs. Kerndoel 38 is "Oriëntatie op jezelf en de wereld - Mens en samenleving". Het kerndoel beschrijft in hoofdlijnen wat kinderen in het basisonderwijs moet worden meegegeven over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen, en ze leren respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit binnen de samenleving, waaronder genderdiversiteit. De inhoud is in de kerndoelen niet heel precies omschreven. Scholen wordt de mogelijkheid geboden om zelf invulling te geven aan de inhoud van het onderwijs (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2014).

Op dit moment zijn er volgens van der Grift (2019) veel vragen over genderstereotypering in het basisonderwijs. Leren over gender gebeurt al op jonge leeftijd (Kohnstamm, 2009). Genderstereotypen kunnen verhinderen dat kinderen in het basisonderwijs bepaalde activiteiten uitproberen, omdat de omgeving andere verwachtingen heeft. Er zijn vragen en maatschappelijke discussies hierover. Bijvoorbeeld in hoeverre dit schade kan aanrichten op toekomstige ontwikkelingen en mogelijkheden, maar ook in hoeverre een leerkracht genderspecifiek gedrag bij leerlingen zou moeten bijsturen. Uit onderzoek blijkt dat genderstereotypering negatieve en verstrekkende gevolgen kan hebben op de ontwikkeling van leerlingen. Kansen en mogelijkheden kunnen worden beperkt door de norm die heerst in de samenleving (De Blank et al., 2020).

Bestaand onderzoek

Bestaand onderzoek naar genderstereotypering in het basisonderwijs wijst uit dat kinderen uit hun sociale omgeving observeren en imiteren wat wel en niet passend is bij hun gender. Dit gebeurt

door (onbewuste) afkeuring van gender atypisch gedrag en de beloning van gender typisch gedrag door bijvoorbeeld ouders. (Bussey & Bandura, 1999). Ook blijkt uit onderzoek van Friedman (2007) dat jonge kinderen (3 tot 7 jaar) de gendergerelateerde houding en opvattingen overnemen van de ouders. Ouders denken jongens en meisjes hetzelfde op te voeden. Dit past echter niet bij hun daaropvolgende gedrag, waarin duidelijke verschillen zichtbaar waren tussen de opvoeding van jongens en meisjes (Endendijk, 2014). Zo is ook te zien in de volgende studie. In een studie van Amerikaanse onderzoekers werd een baby verschillende rompertjes aangedaan. Eerst een roze en daarna een blauwe. Het bleek dat respondenten anders praatten tegen de baby als de baby een roze rompertje droeg dan tegen de baby als de baby een blauw rompertje droeg. De respondenten deden over het algemeen stoerder tegen de baby met het blauwe rompertje. Tegen dezelfde baby met het roze rompertje prijzen respondenten haar voor lieve gedrag. Hieruit concludeert van den Bergh (2020) dat het verstandig is als leerkracht te blijven kijken naar de behandeling van jongens en meisjes. De Baerdemaeker (2013) stelt dat leerkrachten gemiddeld anders omgaan met jongens dan met meisjes. Volgens Baerdemaeker (2013) is het moeilijk om bij jezelf vast te stellen, laat staan toe te geven dat je anders omgaat met jongens dan met meisjes. Echter kan dit wel invloed hebben op de leerlingen. Verder toont het onderzoek van Mesman et al., (2019) aan dat verschillen in gender worden geleerd door de omgeving. De behandeling van mannelijke leerkrachten en vrouwelijke leerkrachten worden hierin ook meegenomen. Mannelijke leerkrachten in opleiding worden soms afgeraden om kinderen aan te raken om misverstanden m.b.t. kindermisbruik te voorkomen (Cushman, 2005). Dit kan mogelijk van invloed zijn op de leerlingen. In de afgelopen jaren is er onderzoek gedaan naar de relatie tussen genderstereotypen en bijvoorbeeld rekenvaardigheden. Zo wezen Steffens en Jelenec (2011) uit dat sterkere genderstereotypen bij vrouwen leidden tot lagere prestaties in de rekenvaardigheden, terwijl bij mannen sterkere genderstereotypen leidden tot hogere scores.

Uit onderzoek van Mesman et al. (2019) waarin naar voren komt dat schoolboeken invloed hebben op de blootstelling aan verschillende genderstereotypen, blijkt dat de representatie in boeken vaak gender typisch is. Baerdemaeker (2013) ondersteunt dit. De schoolboeken blijken ook uit dit onderzoek over het algemeen nog erg genderstereotype.

Maccoby (1990) laat zien dat kinderen die gezamenlijk spelen een voorkeur hebben voor speelgoed dat volgens de samenleving bij het geslacht past. De verwachtingen van de samenleving lijken kinderen een bepaalde richting op te duwen (Perloff, 2010). Een mogelijke verklaring hiervoor zijn de speelgoedketens met genderstereotyperende speelgoedfolders (Baerdemaeker, 2013).

Methode

Onderzoeksopzet

De doelgroep zijn leerkrachten in de onderbouw van het basisonderwijs. Er is gekozen om de leerkrachten te interviewen, waarbij kwalitatieve data worden verzameld. Er is gekozen voor acht leerkrachten. Benders (2022) adviseert om acht tot tien interviews af te nemen als er sprake is van een

homogene groep. De leerkrachten vormen een homogene groep, omdat zij hetzelfde beroep uitoefenen.

Er is gekozen voor de onderbouw van het basisonderwijs op basis van Kerndoel 38. Voor de onderbouwgroepen geldt dat er aandacht moet worden besteed aan onder andere sekserollen (Stichting Leerplan Ontwikkeling, z.d.). Bovendien ontwikkelen kinderen vanaf de kleutertijd het genderbewustzijn (Kohnstamm, 2009). Dit leren ze door de omgeving. In deze levensfase heeft de school een belangrijke impact en kan de basis gelegd worden voor genderstereotypering (Kohnstamm, 2009).

In bijlage 2 is een tabel te vinden met de karakteristieken van de respondenten. Zeven van de acht respondenten zijn vrouw. De mediane leeftijd is 24 jaar (bereik 18-56 jaar). Het mediane aantal jaren werkervaring in het onderwijs is 2 jaren (bereik <1-30 jaren) met een mediaan van 2 verschillende scholen (bereik 1-5 scholen). De onderwijsvorm is voor alle respondenten ‘regulier’ en twee respondenten hebben daarnaast ervaring in het speciaal basisonderwijs of internationale basisonderwijs. De scholen van de respondenten staan in Friesland (n=6), Drenthe (n=1) en Overijssel (n=1).

Procedure

In maart en april 2023 zijn leerkrachten van het basisonderwijs binnen het sociale netwerk van de onderzoeker per sociale media gevraagd of ze deel zouden willen nemen aan een interview voor dit onderzoek. Vijf leerkrachten zijn per WhatsApp benaderd, en daarnaast is een oproep gedaan binnen een besloten groep op Facebook. Hierin staat: “Voor scriptie gezocht: mensen die werkzaam zijn in het basisonderwijs. Het liefste onderbouw docenten”. Er is sprake van een gemakssteekproef, aangezien de leerkrachten in het eigen netwerk van de onderzoeker zijn geworven en geïnterviewd. Aanvankelijk hebben tien leerkrachten gereageerd op de uitnodiging voor een interview betreffende dit onderzoek. Uiteindelijk hebben twee van de tien leerkrachten de beslissing gemaakt, nadat informatie over het onderzoek was gegeven, om niet te participeren op basis van persoonlijke omstandigheden.

Vooraf aan het interview ontvingen de leerkrachten een uitleg over het onderzoek en zijn zij gewezen op hun rechten, waarna zij de mogelijkheid hadden om wel of niet hun medewerking te verlenen aan het onderzoek door middel van een interview. Voorafgaand aan het interview is er toestemming gevraagd voor het opnemen van het interview. Van de tien leerkrachten die op de uitnodiging reageerden hebben acht toestemming gegeven en deelgenomen aan het onderzoek.

De semi-gestructureerde interviews zijn afgenomen in april en mei 2023 (bijlage 2). De interviews vonden plaats in een vertrouwde omgeving, bij de leerkrachten thuis, en duurden gemiddeld 56 minuten (bereik: 34 tot 74 minuten). Er is gekozen voor een vertrouwde omgeving, om de kans op sociaal wenselijke antwoorden tegen te gaan. Een leerkracht mocht te allen tijde stoppen met het interview en/of weigeren te antwoorden op een vraag. Hier is geen gebruik van gemaakt.

Onderzoeksinstrument

Op basis van de theorie uit het theoretisch kader en de hoofdvragen, zoals vernoemd in de introductie, is zelfstandig een algemene interviewleidraad opgesteld door de onderzoeker. Het interview startte met een aantal algemene vragen (geslacht, leeftijd, jaren werkzaam in onderwijs, aantal scholen waarop les is gegeven, onderwijsvorm, en provincie) en had daarna de volgende onderwerpen:

1. Genderstereotypering bij de ouders van hun leerlingen ten aanzien van de kinderen.
Neemt de leerkracht dit waar, en zo ja, op welke wijze? Brengen bijvoorbeeld vrouwen of mannen de leerlingen naar school?
2. Genderstereotypering tussen leerlingen onderling. Wat is de ervaring van de leerkracht hieromtrent? Spelen leerlingen bijvoorbeeld in een gemengde groep met elkaar of spelen zij gescheiden van elkaar?
3. Lesmateriaal. In hoeverre ervaren leerkrachten het lesmateriaal als genderstereotypisch?
Op welke wijze is genderstereotypering terug te zien in het lesmateriaal?

De volledige interviewleidraad is te vinden in Bijlage 1. Deze bevat een overzicht met hoofdvragen en bijvragen over bovengenoemde onderwerpen.

Data analyse

De verzamelde data is opgeslagen in een beveiligde omgeving, waar alleen de onderzoeker toegang toe heeft. Hier zijn geen persoonsgegevens of tot de persoon herleidbare gegevens, zoals namen van basisscholen, in komen te staan. Deze gegevens zijn gepseudonimiseerd. De interviews zijn na afname getranscribeerd. De transcripten zijn overwegend inductief gecodeerd door de onderzoeker. Op deze manier zijn de verschillende interviews zinvol met elkaar te vergelijken (van Lanen, 2010).

Er is een codeboom gemaakt met behulp van het programma Atlas.ti. De codering is volgens de eerste twee stappen van het Constant Comparative Method van Boeije (2002) gedaan. Vanwege het kleine aantal respondenten zijn alleen de eerste twee stappen relevant voor dit onderzoek. In de eerste stap is een vergelijking gemaakt binnen de interviews door middel van open coding. Hierbij zijn relevante fragmenten toegekend aan een code. Elk fragment krijgt een adequate code, bijvoorbeeld “kleding”.

De codes zijn een korte samenvatting van de inhoud van het fragment. Er is verschil gemaakt tussen hoofdcodes en subcodes, waarbij verschillende subcodes behoren tot een hoofdcode. Zo is te zien in bijlage 3, waarbij onder andere de hoofdcode "school" is onderverdeeld in verschillende subcodes, zoals “beleid school” en “eigen methode”. Dit zorgt voor structuur in de interviews, waardoor het analyseren makkelijker is geworden. In de tweede stap zijn de interviews met elkaar vergeleken door middel van axiaal coderen. Hier worden de fragmenten met dezelfde codes met elkaar

vergeleken om te controleren of alle fragmenten met dezelfde codes daadwerkelijk goed bij elkaar passen of dat er codes toegevoegd, verwijderd of samengevoegd moeten worden. Zo is “methode” nog opgesplitst in “methode” en “eigen methode”.

In bijlage 3 staat een overzicht van de volledige codeboom. Voor de inhoudelijke analyse zijn de interviews per code geanalyseerd op overeenkomsten en verschillen tussen de antwoorden van de leerkrachten.

Resultaten

Het afnemen van de interviews verliep in een ontspannen en rustige sfeer. De acht leerkrachten waren op hun gemak en de interviews zijn goed verlopen zonder onderbrekingen. De leerkrachten kwamen aarzelend op gang. Ze wisten in eerste instantie weinig te vertellen over genderstereotypering in hun schoolomgeving. Door het stellen van de extra vragen bij de hoofdvraag (bijlage 1) werden de leerkrachten aangezet en kwamen er meer ervaringen naar boven. Naarmate het interview vorderde werden de leerkrachten zelfstandiger, met als gevolg dat ze uit zichzelf meer voorbeelden noemden. Hieronder worden de resultaten van de interviews per hoofdcategorie besproken.

School: Lesmateriaal

In de plaatjes van het lesmateriaal wordt waargenomen door de meerderheid van de leerkrachten dat er geen genderstereotypering in het lesmateriaal te zien is. Een van de leerkrachten geeft aan dat er wel sprake is van genderstereotyperende plaatjes. Zo vertelt hij: “Zo staat er altijd een vrouw in die kookt en een man die aan het werk is. Ook in beschrijvingen van personen en plaatjes is de klassieke genderverdeling erg terug te zien.” Een andere leerkracht geeft wel aan dat er soms een vrouw in staat (beschreven) die kookt, maar dit afwisselend is met een man.

De leerkracht (R8) nam waar dat genderstereotypering soms nog terug te zien is. Ze vertelt hierover: “Ik zie genderstereotypering terug in de rekensommen. Ik zie dit bijvoorbeeld Pietje heeft drie voetballen en Nora heeft drie barbies. Een andere leerkracht (R5) die gebruik maakt van bestaand lesmateriaal neemt waar dat in het algemeen het lesmateriaal met de tijd steeds minder genderstereotyperend is geworden, en er tegenwoordig meer nadruk lijkt te liggen op inclusiviteit. Dit zag de leerkracht ook terug in de kindertijdschriften die ze kregen op de school. Een paar jaar geleden waren er zogenoemde “meisjes pagina`s en jongenspagina`s”. Tegenwoordig is dit volgens de leerkracht veranderd in gemengde pagina`s. Eén van de leerkrachten bespreekt verder het gebruik van videoclippen voor één van de vakken. Deze videoclippen zijn vaak al iets ouder, waardoor deze nog best wel genderstereotype kunnen zijn. De andere leerkrachten zien dit niet per sé terug.

Meer dan de helft van de leerkrachten geeft aan geen gebruik te maken van bestaand lesmateriaal, maar gebruikt eigen ontwikkelde methodes. Een van de leerkrachten die gebruikmaakt van bestaand lesmateriaal neemt waar dat in het algemeen het lesmateriaal steeds minder

genderstereotyperend is, omdat er meer nadruk lijkt te liggen op inclusiviteit dan een paar jaar geleden.

Verskil in scholen

Drie leerkrachten hebben gewerkt op verschillende soorten scholen. Twee leerkrachten kwamen zelfstandig tot het onderwerp verschil in scholen. Zo neemt een van de leerkrachten waar dat er een verschil te zien is tussen de internationale school en de reguliere school waar de leerkracht werkzaam was. Volgens deze leerkracht is er minder genderstereotypering op de internationale school zichtbaar dan op reguliere basisscholen in Nederland. De leerkracht (R2) vertelt hierover: "Het is heel divers waar ze wegkwamen. Ik denk dat dit invloed heeft op het stereotype." Dit is volgens de leerkracht terug te zien in het gedrag van ouders. De ouders van leerlingen van de internationale school zijn volgens haar ook minder genderstereotype dan ouders van de reguliere school waar zij werkzaam is geweest.

Een andere leerkracht neemt waar dat er sprake is van verschil tussen de dorpsscholen en de stedelijke basisscholen waar de leerkracht werkzaam is geweest. Ze (R3) vertelt hierover: "Stadsscholen zijn meer stereotype dan op een dorpsschool. Jongens zijn daar echt jongens en meisjes zijn echt meisjes." Verder is er op stedelijke basisscholen op jongere leeftijd aandacht voor make-up dan op de dorpsscholen.

Er wordt door een minderheid van de leerkrachten genoemd dat er verschil is tussen de bovenbouw en de onderbouw op de basisscholen waar de leerkrachten werkzaam zijn geweest. In de onderbouw zouden leerlingen volgens de waarnemingen van de leerkrachten minder genderstereotype gedrag vertonen dan in de bovenbouw klassen. Volgens beide leerkrachten is een mogelijke verklaring hiervoor dat leerlingen zich op oudere leeftijd meer genderbewust worden.

Ouders: Genderstereotype gedrag van ouders

Iets minder dan de helft van de leerkrachten hebben waargenomen dat de ouders hun kinderen beïnvloeden met hun eigen zienswijze over gender. Leerlingen waarvan ouders het gedrag ontmoedigen dat niet als gender conform wordt beschouwd, laten dit gedrag vaak zelf ook zien. Zo vertelt een van de leerkrachten: "Ouders zijn dan zelf ook heel erg stereotype. De moeders zien er vaak piekfijn uit in de make-up en alles. Zij halen en brengen ook eigenlijk altijd de kinderen en de mannen die hoeven dat niet. Verder zien we ook een deel van de moeders die helemaal niet werkt. Het oude plaatje nog zeg maar."

Eén leerkracht geeft aan dat in het algemeen de vrouwen vaak het eerste aanspreekpunt zijn voor de leerlingen als er iets gebeurt en dat moeders vaak de leerling ziekmelden indien nodig. Dit wordt door een minderheid van de leerkrachten beaamd. Een meerderheid van de leerkrachten geven ook aan dat traktaties vaak door moeders gemaakt worden. Moeders lijken volgens de helft van de leerkrachten nog steeds meer voor hun kind te zorgen dan de vaders. Moeders brengen in het algemeen

vaker de leerlingen naar en van school dan vaders. Echter wordt door iets minder dan de helft van de leerkrachten waargenomen dat hier verandering in begint te komen, maar ouders geven voor nu nog vaak een genderstereotype voorbeeld af naar de leerlingen.

Invloed op leerlingen

Volgens een minderheid van de leerkrachten kopiëren leerlingen gedrag van ouders. Een leerkracht (R6) vertelt hierover: “Bij mij komen ze voor het eerst op school. Ze zijn dan nog echt kopietjes van hun ouders.” Leerlingen praten vaak hun ouders na. Als leerlingen genderstereotype over onderwerpen praten dan hebben ze dit vaak in hun omgeving gehoord. Een voorbeeld die genoemd is door een leerkracht (R2) is: “De jongen mocht geen roze sjaal lenen, omdat jongens geen roze mogen dragen volgens de moeder van het meisje die de sjaal dus niet wilde uitlenen omdat de moeder dat tegen haar had gezegd.” Een andere leerkracht geeft bij dit onderwerp aan dat eerder door de oudervereniging apart cadeautjes werden gehaald voor jongens en meisjes. Dit is echter inmiddels gelijk geworden.

Verandering in genderstereotype gedrag

Mannen raken volgens een kleine meerderheid van de leerkrachten meer betrokken bij de opvoeding en het onderwijs van hun kind dan voorheen. Zo worden leerlingen vaker door zowel vaders als moeders naar school gebracht. Ook is het bijwonen van het oudergesprek meer evenredig verdeeld tussen vader en moeder, of komen ouders samen. Eerder leek dit vooral een taak voor moeders. Een van de leerkrachten geeft hierbij aan dat dit waarschijnlijk werk afhankelijk is. De ouder die op dat moment niet hoeft te werken neemt de taak op zich.

Behandeling van jongens en meisjes door ouders

In de behandeling van jongens en meisjes is vrij uniform gereageerd door de leerkrachten. Een leerkracht geeft aan dat jongens en meisjes volledig hetzelfde behandeld worden door de ouders. Een meerderheid van de leerkrachten benoemen dat ouders jongens en meisjes vaak hetzelfde en soms anders worden behandeld, en een leerkracht neemt waar dat jongens vaak anders worden behandeld dan meisjes. Hierbij geeft zij (R5) een voorbeeld van een blauwe plek. “Als jongens een blauwe plek hebben is het van “valt wel mee.” Bij meisjes gaan de ouders direct naar de juf van "Wat is dit nou?". Zodra meisjes een blauwe plek hebben die op school is opgedaan, dan stappen ouders vaak naar de leerkracht om te vragen hoe dit gebeurd is. Bij jongens zeggen ouders vaak dat het wel wat meevalt. Een ander voorbeeld dat door de helft van de leerkrachten bevestigd wordt is dat jongens sneller alleen van en naar huis mogen fietsen dan meisjes. “Ze lijken voorzichtiger met meisjes dan met jongens” volgens een van de leerkrachten (R4).

Leerlingen: Spelen en omgang

Er wordt vooral gemengd gespeeld door leerlingen volgens een meerderheid van de leerkrachten. Ook is er volgens een minderheid van de leerkrachten geen voorkeur voor speelplekken te zien op basis van gender. Zo neemt een leerkracht (R4) waar: “Jongens spelen niet per sé met blokken. Ze tekenen ook graag en meisjes spelen ook graag in de garage. Zo jong (gemiddeld zo'n vier tot zes jaar) zijn ze nog dat ze heel geïnteresseerd zijn in alles.” Volgens een klein aantal leerkrachten wordt er wel eens gescheiden gespeeld. Vooral zodra jongens iets “ruiger” spelen, haken meisjes vaak af.

In de omgang nemen iets minder dan de helft van de leerkrachten waar dat de omgang tussen leerlingen veelal gemengd is. Volgens een paar leerkrachten blijven de meisjes nog wel eens in een kliekje bij elkaar staan. Eén leerkracht (R1) geeft aan dat dit bij hen op school veelal gescheiden is. Dit kan volgens de respondent mogelijk komen door de islamitische cultuur die veelal aanwezig is op zijn school.

Kleding en gedrag

In de kleding van de leerlingen valt bij de helft van de leerkrachten op dat jongens vaker donkere kleuren, zoals zwart en donkerblauw dragen dan meisjes. Meisjes dragen vaker felle kleuren, zoals paars en roze. De andere helft van de leerkrachten vond dit niet opvallend.

Een leerkracht (R6) benoemd: “Kleuters hebben nog een onbeschreven blad”. Als een van de kinderen nagellak draagt, dan is dat bij de kleuters eigenlijk nooit een probleem. Kleuters lijken nog niet zo bezig met verschil in gender volgens een minderheid van de leerkrachten. Meisjes hebben volgens de helft van de leerkrachten vaak een zachter karakter dan jongens. Zo neemt een leerkracht (R4) waar: “De meisjes zijn wel iets zachter. Jongens zijn soms wel iets beweeglijker”. Ook zijn meisjes vaker bezig met de fijne motoriek.

Leerkrachten: Behandeling van jongens en meisjes door leerkrachten

Door de leerkrachten is verschillend gereageerd op de behandeling tussen jongens en meisjes. Minder dan de helft van de leerkrachten neemt waar dat jongens en meisjes niet anders worden behandeld door henzelf en andere leerkrachten op hun school. Een leerkracht (R4) geeft aan: “Jongens worden niet anders benaderd dan meisjes. We kijken echt naar de leerling zelf.” Een kleine minderheid leerkrachten nemen waar dat jongens en meisjes wel anders behandeld worden. Meisjes worden bijvoorbeeld eerder getroost na een val dan jongens. Ook zijn er vaak hardere consequenties voor de regels overtreden voor jongens dan voor meisjes. Een paar respondenten geven aan dat er verschillend om wordt gegaan met het onderwerp genderstereotypering door leerkrachten. Vooral oudere leerkrachten lijken anders te reageren op jongens en meisjes. Dit wordt waargenomen door de jongere leerkrachten in dit onderzoek. Door minder dan de helft van de leerkrachten wordt aangegeven dat er in hun eigen basisschooltijd meer sprake was van genderstereotypering in het basisonderwijs dan nu. De leeftijd speelde hierin geen rol.

Invloed van genderstereotypering

Er wordt door iets minder dan de helft van de leerkrachten aangegeven dat de invloed van genderstereotypering in de klas afhankelijk is van de leerkracht. Zo wordt verteld over een jongen die graag in een jurk en op hakken naar school gaat. Een andere leerkracht (R6) neem het volgende waar: “De leerkracht bepaalt de invloed van als jij zegt van coole kleur nagellak op heeft, heeft dat een heel andere invloed.” Beide keren geldt: als hier positief op gereageerd wordt door de leerkracht, dan accepteren de leerlingen het ook over het algemeen volgens een minderheid van de leerkrachten.

Verskil tussen mannelijke leerkrachten en vrouwelijke leerkrachten

Een onderwerp dat zelfstandig naar boven is gekomen, is een verschil tussen mannelijke leerkrachten en vrouwelijke leerkrachten. Dit onderwerp kwam bij vrijwel alle leerkrachten naar voren. Een meerderheid van de leerkrachten noemen een verschil in behandeling van mannelijke leerkrachten en vrouwelijke leerkrachten onderling. Mannelijke leerkrachten worden meer in de gaten gehouden in de omgang met leerlingen dan vrouwelijke leerkrachten. In de scholen is volgens de waarneming van iets minder dan de helft van de leerkrachten sprake van een zogenaamd opendeurenbeleid. Dit is genoemd door de leerkrachten naar aanleiding van het verschil tussen mannelijke leerkrachten en vrouwelijke leerkrachten. Door middel van een opendeurenbeleid ¹ zou er minder kans zijn op “vervelende momenten” tussen leerling en leerkracht. Echter wordt de naleving van dit beleid vrijwel alleen bij mannelijke leerkrachten gecontroleerd blijkt uit de waarneming van de minderheid van de leerkrachten.

Vrouwelijke leerkrachten lijken anderzijds meer moeite met de niet-westerse cultuur te ervaren. Meer dan de helft van de leerkrachten geven aan ervaringen te hebben met verschillende culturen in de klas. Drie leerkrachten hebben vooral verteld over waarnemingen bij niet-westerse culturen en twee vertelden wat zij waar hebben genomen bij de Oost-Europese en westerse culturen. De helft van de leerkrachten namen waar dat vrouwelijke leerkrachten het moeilijk hadden met de niet-westerse cultuur. Aangegeven is dat jongens met een niet-westerse cultuur minder goed naar de vrouwelijke leerkrachten wilden luisteren en dat vaders de vrouwelijke leerkrachten geen hand wilden geven. Dit zorgde volgens de leerkrachten voor een ongemakkelijke sfeer.

Conclusie en discussie

Dit kwalitatieve onderzoek geeft inzicht in de waarnemingen van leerkrachten, werkzaam in de onderbouw van het basisonderwijs, ten aanzien van genderstereotypering in het basisonderwijs. Er zijn vier hoofdcodes uit de onderzoeksvragen en het instrument naar voren gekomen: school, ouders, leerlingen en leerkrachten.

¹ Dit betekent dat de deuren van de klaslokalen open staan tijdens de lessen.

School

In dit onderzoek zijn geslachtsverschillen weinig tot niet te bekennen in het lesmateriaal. Het onderwijs is nu (meer) divers en inclusief geworden volgens de waarneming van de meerderheid van de basisschoolleerkrachten. In kindertijdschriften die zijn gebruikt als lesmateriaal was er volgens een leerkracht eerder wel sprake van genderstereotypering. Dit past bij Baerdemaeker (2013) die vertelt dat er in 2013 verschillende tijdschriften waren die hun tijdschriften in twee delen splitsten. Een deel voor jongens en een deel voor meisjes. Inmiddels is dit veranderd in gemengde pagina's. Dit komt overeen met de waarneming van de leerkracht. Een mogelijke verklaring is dat er bij de geïnterviewde leerkrachten veelal gebruik wordt gemaakt van eigen methoden van de leerkracht. Leerkrachten zijn mogelijk minder kritisch op hun eigen methoden.

Een meerderheid van de leerkrachten hebben aangegeven dat er weinig tot geen sprake is van genderstereotypen in plaatjes of beschrijvingen. Dit komt niet overeen met het onderzoek van Mesman et al., (2019), waarin de conclusie wordt getrokken dat verreweg de meeste vrouwen en mannen in de boeken een beroep of rol speelden in de boeken waaruit genderstereotypering blijkt.

In het onderzoek van Mesman et al., (2019) wordt gebruik gemaakt van methoden die wel acht tot tien jaar mee kunnen. Dit betekent dat hier wellicht nog gebruik wordt gemaakt van plaatjes of beschrijvingen die genderstereotypes weergeven, omdat genderstereotypes acht jaar geleden nog geen actueel onderwerp waren. Verder is er een mogelijk verschil aanwezig, omdat door de leerkrachten veelal gebruik wordt gemaakt van eigen methodes.

Opvallende verschillen zijn aanwezig tussen de scholen volgens een leerkracht. Stedelijke basisscholen lijken meer genderstereotype dan dorpsscholen. Dit viel op op de scholen waar de leerkracht werkzaam is geweest. Ook is er een verschil tussen het reguliere onderwijs en het internationale onderwijs, waarbij het reguliere onderwijs meer genderstereotype lijkt dan het internationale onderwijs op de scholen waar de leerkracht werkzaam is geweest.

Tenslotte, lijkt er een verschil gevonden tussen de bovenbouw en de onderbouw van het basisonderwijs. Dit onderwerp is zelfstandig tot stand gekomen bij de leerkrachten. Leerkrachten nemen waar dat leerlingen in de bovenbouw meer bezig zijn met en bewuster van het verschil tussen jongens en meisjes dan leerlingen uit de onderbouw. Ook onderscheiden bovenbouw leerlingen zich meer in gender dan onderbouw leerlingen. Dit komt niet volledig overeen met het onderzoek van Kohnstamm (2009) waaruit blijkt dat het genderbewustzijn rond de kleutertijd ontwikkeld waarin het kind een beeld begint te vormen van wat het kind zelf is en welk gedrag daar bij past. Verder is bekend dat in de periode voorafgaand aan de puberteit hiermee beginnen te worstelen. De ontwikkeling van het genderbewustzijn rond de kleutertijd lijkt niet te worden waargenomen door de leerkrachten. Iets minder dan de helft van de leerkrachten neemt wel waar dat leerlingen in een periode voorafgaand aan de puberteit zich meer onderscheiden in gender.

Er zijn dus verschillen te zien in genderstereotype gedrag bij verschillende soorten scholen, maar ook tussen onderbouw en bovenbouw volgens de waarneming van basisschoolleerkrachten.

Ouders

Er is naar voren gekomen dat er sprake is van invloed op leerlingen door de ouders volgens de waarneming van de helft van de leerkrachten. Leerlingen praten volgens deze leerkrachten na wat ouders hen verteld hebben over verschillen tussen geslacht. Een minderheid van de leerkrachten geven aan dat leerlingen waarvan ouders gender conform gedrag aanmoedigen, zelf dit gedrag vaak ook laten zien. Leerlingen kopiëren het gedrag van de ouders. Dit betekent dat leerlingen waarvan ouders gender conform gedrag aanmoedigen, dit gedrag sneller zullen vertonen dan leerlingen waarbij dit niet het geval is. De invloed van ouders past bij het onderzoek van Mesman et al., (2019). Dit onderzoek toont aan dat verschillen tussen geslacht worden geleerd door de omgeving, waaronder ouders vallen. Ouders lijken dit bewust en onbewust mee te geven aan hun kind volgens de waarnemingen van de helft van de leerkrachten. Dit blijkt ook uit onderzoek van Friedman (2007). Jonge kinderen (3 tot 7 jaar) blijken gendergerelateerde houdingen en opvattingen over te nemen van de ouders.

Genderstereotype gedrag van ouders komt volgens een meerderheid van de leerkrachten naar voren in moeders die vaak het eerste contactpersoon zijn van de leerling en ziekmeldingen en traktaties regelen. Moeders brengen in het algemeen de leerlingen vaker naar school dan de vader, maar hier lijkt verandering in te komen volgens een kleine minderheid van de leerkrachten. Zij zien dat zowel vaders als moeders proberen de leerlingen te brengen en op te halen van school. Vaders en moeders lijken tegenwoordig steeds meer fifty/fifty bezig te zijn met de opvoeding. Dit kan een ander voorbeeld aan de leerlingen zijn en mogelijk van grote invloed zijn op hoe leerlingen verschillen in geslacht (gaan) zien.

In de behandeling van jongens en meisjes zijn volgens een paar leerkrachten soms nog duidelijke verschillen te zien. Er wordt waargenomen dat jongens eerder alleen naar en van school mogen fietsen dan meisjes. Verder zijn volgens de waarnemingen van de leerkrachten ouders eerder geneigd om verhaal te komen halen bij leerkrachten als meisjes een blauwe plek krijgen op school dan bij jongens. De behandeling lijkt in dat opzicht tussen jongens en meisjes anders. Volgens Endendijk (2014) denken ouders dat zij jongens en meisjes hetzelfde opvoeden, maar correleert dit niet met het daaropvolgende gedrag. Uit het onderzoek bleek dat jongens en meisjes duidelijk anders behandeld worden door ouders.

Leerlingen

In kleding lijkt er een verschil te zijn tussen jongens en meisjes volgens een kleine minderheid van de leerkrachten. Jongens dragen vaker donkere kleuren, zoals donkerblauw en grijs dan meisjes. Meisjes daarentegen dragen vaker roze of paars dan jongens. Verder verkleden jongens zich vaker tot

brandweerman en meisjes als prinses, maar meisjes verkleeden zich ook wel als brandweerman en jongens als prinses. Een mogelijke verklaring hiervoor geeft Martin (1998). Onze samenleving heeft een scheiding gemaakt in geslacht. Hierdoor is er ook een scheiding in kleding ontstaan. Er zijn “mannelijke” kledingstukken en “vrouwelijke” kledingstukken. De kleurverschillen zijn mogelijk ook een onderdeel van die scheiding. Ondanks dat zijn volgens de waarnemingen van een minderheid van de leerkrachten jongens en meisjes accepterend naar elkaar toe in de onderbouw. Als een jongen in een jurk naar school wil komen, doen andere leerlingen daar niet vervelend over.

Bij spelen lijkt er geen tot weinig sprake van genderstereotype gedrag volgens een meerderheid van de leerkrachten. Jongens en meisjes spelen door elkaar heen met de blokken en in de verkleedhoek. Waarschijnlijk ligt het eraan wat voor soort spel er wordt gespeeld om te zeggen dat jongens en meisjes samen spelen, zodra er ruiger wordt gespeeld stoppen de meisjes vaak met meespelen van het spel. Deze waarneming komt niet overeen met het onderzoek van van de Grift (2019), waar wel sprake was van speelgoed voorkeur bij jongens en meisjes. Mogelijk komt dit door de beperkte groep die gevraagd is voor dit onderzoek.

Door een paar leerkrachten is waargenomen dat jongens vaak iets ruiger spelen dan meisjes. In de omgang worden jongens ook als direct beschreven, als er bijvoorbeeld ruzie is. Meisjes worden dan eerder beschreven als venijnig. Naarmate de leerlingen ouder worden is er meer bewustwording van het geslacht. Hier scheidt de omgang zich dan ook meer tussen jongens en meisjes. In het gedrag worden jongens als beweeglijker en ruiger qua spel genoemd. In van de Grift (2019) wordt ook aangegeven dat jongens structureel beweeglijker zijn dan meisjes. Er wordt aangegeven dat jongens eerder een soort haantjesgedrag vertonen. Meisjes worden eerder beschreven dat zij een zachter karakter hebben en meer bezig met de fijne motoriek. Zij vertonen eerder een Queen Bee ²effect volgens een leerkracht.

Leerkrachten

Uit het onderzoek blijkt dat een minderheid van de leerkrachten een verschil in behandeling tussen jongens en meisjes waarneemt. Het gaat bijvoorbeeld om het troosten van een leerling. Door impliciete boodschappen, zoals “je bent toch een stoere jongen” waarin eigenlijk verteld wordt “jongens mogen niet huilen” leren leerlingen hoe zij zich gendertypisch moeten gedragen (Baerdemaeker, 2013). De meerderheid van de leerkrachten geven aan dat leerlingen worden behandeld naar hoe ze zelf zijn. Dit zien zij bij henzelf en bij andere leerkrachten. Hieruit is te concluderen dat er een meerderheid van de leerkrachten kijkt naar het kind zelf, maar dat er soms nog sprake is van andere behandeling tussen jongens en meisjes.

² fenomeen is de benaming voor het verschijnsel waarbij een vrouw een hoge status heeft weten te bemachtigen, vervolgens vrouwen met een lagere status gebruikt als een soort onderdanen.

Leerkrachten lijken invloed te hebben op de omgang met genderstereotypering. Dit wordt ook in het onderzoek van den Bergh (2020) genoemd. Zij geeft aan dat het belangrijk is om stil te staan bij de communicatie met leerlingen. Kinderen worden zich bewuster van rolpatronen, zodra ze de basisschool binnenkomen, maar als leerkracht is er de mogelijkheid om dit te bevestigen of juist te nuanceren. Dit kan moeilijk zijn voor de leerkracht, omdat zij zijn opgegroeid in een gender-binaire wereld. Hierdoor blijven leerkrachten mogelijk onbewust genderstereotypen doorgeven.

Volgens een minderheid van de leerkrachten wordt er verschillend omgegaan met genderstereotypering door leerkrachten. In het onderzoek komt naar boven dat vooral oudere leerkrachten een verschil maken tussen jongens en meisjes. Echter is dit alleen bevestigd door “jongere leerkrachten” (18-24 jaar oud). Volgens Mangin (2022) is het omgaan met genderstereotypering ook de uitdaging voor oudere leerkrachten. Vastgeroeste gewoonten en de relevantie van strategieën inzien lijkt vooral voor oudere leerkrachten een uitdaging. Mogelijk heeft dit invloed op de houding van leerlingen ten opzichte van genderstereotypering.

Opvallend in de interviews is het benoemen van verschillen in behandeling tussen mannelijke leerkrachten en vrouwelijke leerkrachten in het onderwijs. Mannelijke leerkrachten worden meer in de gaten gehouden, onder andere inzake het opendeurenbeleid en in de omgang met leerlingen. In Nieuw-Zeeland is hier onderzoek naar gedaan door Cushman (2005). Uit het onderzoek blijkt dat mannelijke leerkrachten die met jonge kinderen werken vaak het gevoel hebben dat ze met argwaan bekeken worden. Mesman et al., (2019) geeft aan dat verschillen in gender worden geleerd door de omgeving. De behandeling van mannelijke leerkrachten en vrouwelijke leerkrachten worden hierin ook meegenomen. Dit kan mogelijk van invloed zijn op hoe leerlingen verschillen in gender (gaan) zien.

Ook cultuur is een besproken onderwerp. Cultuur speelt op dit moment een rol in het onderwijs volgens de waarneming van minder dan de helft van de leerkrachten. In dit onderzoek gaat het bij cultuur voornamelijk om niet-westerse leerlingen. Vooral vrouwelijke leerkrachten geven aan hier moeite mee te hebben, omdat onder andere leerlingen met een niet-westerse achtergrond hen (vaak) geen hand willen geven, of niet naar hen willen luisteren. Dit zijn dan (vooral) jongens. Er was een leerkracht die aangaf dat vrouwelijke leerkrachten geen hand kregen van niet-westerse leerlingen, waarbij een groot deel van de klas niet-westerse leerlingen zijn. Dit kan invloed hebben op de leerlingen, omdat zij het verschil zien in behandeling tussen mannelijke en vrouwelijke leerkrachten. De omgeving leert leerlingen verschillen tussen geslacht Mesman et al., (2019).

Kortom, kan er antwoord worden gegeven op de onderzoeksvragen. Leerkrachten nemen waar dat er nog vaak sprake is van genderstereotypering bij ouders van leerlingen. Ouders vallen vaak zelf in de traditionele rolpatronen, waarbij de moeder onder andere de traktaties maakt en de ziekmeldingen doet voor de leerling. Verder lijken jongens anders behandeld te worden door ouders dan meisjes. Dit nemen leerkrachten waar in de omgang met bijvoorbeeld blauwe plekken of het zelfstandig fietsen van en naar huis toe.

Tussen leerlingen onderling wordt weinig tot geen genderstereotypering gevonden. Leerlingen spelen vaak met elkaar en lijken geen speelgoed voorkeur te hebben. Zodra jongens (te) ruig beginnen te spelen is wel te zien dat meisjes dan vaak niet meer mee willen spelen. Verder wordt er geen verschil gezien tussen jongens en meisjes onderling.

In het lesmateriaal is weinig tot geen genderstereotypering te zien volgens de waarneming van de leerkrachten. Een mogelijke verklaring hiervoor is het veelal gebruiken van eigen methodes.

Positieve kanten van het onderzoek

Het onderzoek naar de waarneming van leerkrachten ten opzichte van genderstereotypering biedt belangrijke aandachtspunten voor de praktijk. Tot op heden was informatie over de waarneming van leerkrachten ten opzichte van genderstereotypering beperkt. Door gebruik te maken van semi-gestructureerde interviews en de analyse hiervan is naar voren gekomen dat het onderwijs in de onderbouw van de basisschool op vlakken, zoals lesmateriaal genderbewust is. Echter is genderstereotypering in bepaalde mate nog van toepassing in het basisonderwijs. Zo is er een verschil te zien tussen leerlingen, bijvoorbeeld in kleding. Zo blijkt uit de waarneming van de leerkrachten.

Beperkingen van het onderzoek

Een eerste beperking van het onderzoek is het aantal respondenten. Een kleine steekproef, zoals in dit onderzoek, kan ervoor zorgen dat de conclusies niet betrouwbaar zijn. De respondenten zijn enerzijds uniform (onderbouw basisonderwijs) en daardoor representatief voor de doel van het onderzoek. Anderzijds kennen de respondenten een scheve verdeling qua leeftijd, geslacht en jaren werkervaring in het onderwijs. Dit kan een bias veroorzaken en zou invloed kunnen hebben op de validiteit van het onderzoek. Een andere beperking kan het interview zijn. Hierbij gaat het om de vorm van de gestelde vragen zoals: "Hoe ziet u genderstereotypering terugkomen in het lesmateriaal?". Dit heeft mogelijk een sturende werking gehad in het interview. Dit kan invloed hebben op de betrouwbaarheid van de uitkomsten.

Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Het huidige onderzoek geeft aanleiding tot een aantal aanbevelingen voor vervolgonderzoek naar genderstereotypering in het basisonderwijs. Allereerst is het kijken naar het verschil tussen scholen (bijvoorbeeld regulier en speciaal basisonderwijs) ten opzichte van genderstereotypering een relevant onderwerp om de kennis over genderstereotypering in het basisonderwijs uit te breiden. Dit is naar voren gekomen in het onderzoek, maar er is door de kleine hoeveelheid respondenten geen mogelijkheid geweest tot een juiste vergelijking. Een ander relevant onderwerp voor vervolgonderzoek is de invloed van leeftijd van leerlingen ten opzichte van genderstereotypering. In het onderzoek is naar voren gekomen dat er mogelijk een verband zou kunnen zijn tussen leeftijd en genderstereotypering. Een paar leerkrachten met werkervaring in verschillende groepen van het

basisonderwijs hebben aangegeven dat in de bovenbouw meer genderstereotypering zichtbaar leek te zijn in de omgang van leerlingen met elkaar.

Aanbevelingen voor de praktijk

De uitkomsten van dit onderzoek tonen dat leerkrachten in de onderbouw van het basisonderwijs genderstereotypering waarnemen op het vlak van kleding, ouders, onderling en in de cultuur. Deze kennis kan worden ingezet om het basisonderwijs meer genderbewust te maken. Bijvoorbeeld door middel van cursussen voor leerkrachten waarin de kennis van dit onderzoek kan worden verwerkt.

Literatuurlijst

Meer vrouwen in de media | Beeldvorming en stereotypering. (2017). Atria.

<https://atria.nl/nieuws-publicaties/beeldvorming-stereotypering/meer-vrouwen-in-de-media/>

Baerdemaeker, S. (2013). Aandacht voor gender op school: een luxeprobleem? *Welwijs*.

Benders, L. (2022, 17 oktober). *Hoeveel interviews neem je af voor je scriptieonderzoek?*

Scribbr. Geraadpleegd op 26 juni 2023, van

<https://www.scribbr.nl/onderzoeksmethoden/aantal-interviews/>

Boeije, H. R. (2002). *A Purposeful Approach to the Constant Comparative Method in the Analysis of Qualitative Interviews*. Kluwer Academic Publisher.

Bucx, A. J. E. H., Bucx, F., Van Der Sman, F., & Planbureau, S. E. C. (2014). *Anders in de klas: evaluatie van de pilot sociale veiligheid LHBT-jongeren op school*.

Bussey, K., & Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological Review*, 106, 676-713.

Cushman, P. (2005). Let's hear it from the males: Issues facing male primary teachers. *Teaching and teacher education*, 21(3), 227-240.

Dahlhaus, E.W. M. (2008). Op het lijf geschreven: seksualiteit, sekse en gender. *Bijblijven*, 24(7), 29-34.

De Blank, M., Holla, S., Glijn, R., & De Jong, E. (2020). *Genderstereotypen. Waarom we ze hebben, wat de gevolgen zijn en hoe ze kunnen worden doorbroken*. Amsterdam: Atria.

- Diamond, L. M. (2020). Gender fluidity and nonbinary gender identities among children and adolescents. *Child Development Perspectives*, 14(2), 110–115.
<https://doi.org/10.1111/cdep.12366>.
- Dion, K. K. & Dion, K. L. (2001). Gender and Cultural Adaption in Immigrant Families. *Journal of Social Issues*, 57, 551-521.
- Endendijk, J., Groeneveld, M., van der Pol, L., van Berkel, S., Hallers Haalboom, E., Mesman, J., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2014). Boys Don't Play with Dolls: Mothers' and Fathers' Gender Talk during Picture Book Reading. *Parenting*, 14(3–4), 141–161.
<https://doi.org/10.1080/15295192.2014.972753>.
- Friedman, C. K., Leaper, C. & Bigler, R. S. (2007). Do mothers' gender-related attitudes or comments predict young children's gender beliefs? *Parenting: Science and Practice*, 4(7), 357-366.
<https://doi.org/10.1080/15295190701665656>.
- Gunderson, E. A., Ramirez, G., Levine, S. C., & Beilock, S. L. (2011). The role of parents and teachers in the development of gender-related math attitudes. *Sex Roles*, 66, 153-166.
<https://doi-org.proxy.library.uu.nl/10.1007/s11199-011-9996-2>.
- Hennessy, T., & Bloomberg, S. (2020). *Queering Your Culture: The Importance of Gender Diversity and Inclusion in The Classroom*.
<https://eric.ed.gov/?q=importance+of+extended+family+in+mexican+culture&id=EJ130913>.
- Inzlicht, M., & Ben-Zeev, T. (2000). *A threatening intellectual environment: why females are susceptible to experiencing problem-solving deficits in the presence of males*.
Psychological Science, 11 , pp. 365-371.
- Kessels, U., & Hannover, B. (2008) When being a girl matters less. Accessibility of gender-related self-knowledge in single-sex and coeducational classes. *British Journal of Educational Psychology*, 78 (2), pp. 273-289.
- Koelet, S. (2006). *Standvastige verschillen*. Vrije Universiteit Brussel.
- Kohnstamm, (2009) *Kleine ontwikkelingspsychologie III*. Bohn Stafleu van Loghum.
- Leaper, C., & Smith, T.E. (2004). A meta-analytic review of gender variations in children's talk: talkativeness, affiliative speech, and assertive speech. *Developmental Psychology*, 40, pp. 993-1027
- Lucassen, P.L.B.J., olde Hartman T.C. (2015). *kwalitatief onderzoek*. Bohn Stafleu van Loghum.
- Maccoby, E. E. (1990). Gender and relationships: A developmental account. *American Psychologist*, 45(4), 513–520. <https://doi.org/10.1037/0003-066x.45.4.513>.

- Mangin, M. M. (2022). Teachers' Strategies for Supporting Transgender and/or Gender-Expansive Elementary School Students. *Educational Researcher*, 51(5), 324–335.
<https://doi.org/10.3102/0013189x221084666>
- Martin, K.A. (1998). Becoming a gendered body: practices of preschools. In: R. Weitz (Red.), *The Politics of Women's Bodies. Sexuality, appearance, and behavior* (2e editie) (pp. 67–81). New York: Oxford University Press
- Mesman, J., van de Rozenberg, T., van Veen, D., Zicha, L., & Groeneveld, M. (2019). *Representatie en Stereotypering van Vrouwen en Mannen in Schoolboeken voor de Brugklas*. Universiteit Leiden.
- Nosek, B. A., Smyth, F. L., Sriram, N., Lindner, N. M., Devos, T., Ayala, A., Bar-Anan, Y., Bergh, R., Cai, H., Gonsalkorale, K., Kesebir, S., Maliszewski, N., Neto, F., Olli, E., Park, J., Schnabel, K., Shiomura, K., Tulbure, B. T., Wiers, R. W., . . . Greenwald, A. G. (2009). National differences in gender–science stereotypes predict national sex differences in science and math achievement. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 106(26), 10593–10597. <https://doi.org/10.1073/pnas.0809921106>
- Perloff, R. M. (2010). *The Dynamics of Persuasion: Communication and Attitudes in the 21st Century*.
- Plochg, T., Juttman, R., Klazinga, N., & Mackenbach, J. P. (2006). *Handboek gezondheidszorgonderzoek*. Bohn Stafleu van Loghum.
- Prinsen, F.R., Volman, M.L.L., & Terwel J. (2007). Gender-related differences in computer mediated communication and computer-supported collaborative learning. *Journal of Computer Assisted Learning*, 23 (5) , pp. 393-409.
- Rosenkrantz, P., Vogel, S., Bee, H., Broverman, I., & Broverman, D.M. (1968). Sex-role stereotypes and self-concepts in college students. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 32 (3), 287-295.
- Saldana, J. (2011). *Fundamentals of Qualitative Research*. Oxford University Press.
- Savicki, V., Kelley, M. C., & Oesterreich, E. (1999). Judgments of gender in computer-mediated communication. *Computers in Human Behavior*, 15(2), 185–194.
[https://doi.org/10.1016/s0747-5632\(99\)00017-5](https://doi.org/10.1016/s0747-5632(99)00017-5)
- Schoonenboom, J. (2014). Steekproeven voor generalisatie – een belangrijke stap, maar we zijn er nog niet. *KWALON*, 19(1). <https://doi.org/10.5117/2014.019.001.014>

- SLO. (2020). Kerndoelen primair onderwijs 2006: Overdruk uit het kerndoelenboekje dat verscheen bij de introductie, inclusief latere wettelijke aanvullingen op deze kerndoelen. *In SLO*.
https://www.slo.nl/publish/pages/17358/kerndoelen-primaironderwijs2006-overzicht_1.pdf.
- Sociaal en Cultureel Planbureau. (2018). *Opvattingen over seksuele en genderdiversiteit in Nederland en Europa*. Geraadpleegd op 26-03-2023, van: Opvattingen over seksuele en genderdiversiteit in Nederland en Europa (scp.nl).
- Van Den Bergh, L., Denessen, E., & Volman, M. (2020). Werk maken van gelijke kansen: Praktische inzichten uit onderzoek voor leraren basisonderwijs. *Ten Brink*.
<https://repository.ubn.ru.nl/handle/2066/219793>
- Van de Grift, B. (2019). *Genderdiversiteit in de kindertijd*. Geraadpleegd op 17-02-2023, van:
<https://kindvak.nl/algemeen-4-titel/> .
- Tennekens, J., (1995). *Over identiteit*. In: *De mens die je bent*. Kampen, Kok Agora.
- Verstraeten Guido J.M., (z.d.) *Technologie in een multiculturele Samenleving*.

Bijlagen

Bijlage 1 Interviewleidraad

Algemene vragen:

1. Hoe oud bent u? Hoe lang geef je al les? Op hoeveel basisscholen bent u (al) werkzaam geweest?
2. In welke provincie geeft u les op dit moment?
3. In welke groep geeft u les op dit moment?
4. Op wat voor soort basisschool werkt u op dit moment?

Hoofdvraag 1: Wat ziet u in het algemeen aan genderstereotypering op de basisschool?

Bijvragen: Is er verschil te zien tussen jongens en meisjes op de basisschool? Bijvoorbeeld in kleding, gedrag, presenteren?

Is er een verschil te zien tussen jongens en meisjes nu en vroeger?

Ziet u genderstereotype gedrag bij uw collega's?

Hoofdvraag 2: Ziet u genderstereotypering terug in het lesmateriaal? Indien ja: op welke manier?

Bijvragen: Komt dit bij bepaalde vakken voor? Of bij alle vakken?

Is dit terug te zien in teksten of ook in plaatjes of beschrijvingen? Liedjes, filmclips, website?

Hoofdvraag 3: Ziet u genderstereotypering terug in de klas? Indien ja: hoe?

Bijvragen: Spelen jongens en meisjes gescheiden van elkaar?

Vertonen de leerlingen ook genderstereotype gedrag? Bijv jongens blokken meisjes tekenen

Worden jongens anders benaderd door leerkrachten dan meisjes?

Hoofdvraag 4: Ziet u genderstereotypering terug onderling bij leerlingen?

Bijvragen: Zijn de jongens gescheiden van de meisjes of zijn ze in de omgang gemengd?

Worden jongens of meisjes die niet-genderstereotype gedrag vertonen ook geplaagd? Bijv meisje op motorcross of jongen op ballet.

Hoofdvraag 5: Wat ziet u aan genderstereotypering bij de ouders van de leerlingen terug?

Bijvragen: Ziet u man-vrouw rol verhoudingen bij de ouders? In de zin van bijvoorbeeld wie tijdens de 10minuten gesprekken komt. Wie haalt de kinderen op enz.?

Word een jongen anders behandeld dan een meisje door de ouders? Denk aan andere kleding, regels, hobby's, sport enz.?

Ziet u dat het invloed heeft hoe genderstereotype ouders tegenover hun kinderen zijn bij de leerlingen terug?

Bijlage 2 Karakteristieken van de respondenten

	datum interview	geslacht	leeftijd (in jaren)	jaren werkervaring in het onderwijs (in jaren)	aantal verschillende scholen	onderwijsvorm	provincie nu werkzaam
R1	20-april-2023	man	30	<1	1	regulier onderbouw	Friesland
R2	21-april-2023	vrouw	19	1	2	regulier en internationaal onderbouw	Friesland
R3	24-april-2023	vrouw	56	30	5	regulier onderbouw	Overijssel
R4	25-april-2023	vrouw	26	2	3	regulier en cluster 4 onderbouw	Friesland
R5	29-april-2023	vrouw	24	6	3	regulier onderbouw	Drenthe
R6	02-mei-2023	vrouw	24	3	3	regulier onderbouw	Friesland
R7	12-mei-2023	vrouw	22	1	1	regulier (christelijk) onderbouw	Friesland
R8	18-mei-2023	vrouw	22	1	1	regulier onderbouw	Friesland

R=respondent

Bijlage 3 Codeboom

aspect	definitie	hoofdcode	subcode	quote	aantal
algemene gegevens	gegevens over onder andere leeftijd	algemene gegevens	geslacht	n.v.t	n.v.t
			leeftijd	n.v.t	n.v.t
			jaren werkervaring in het onderwijs	n.v.t	n.v.t
			aantal verschillende scholen	n.v.t	n.v.t
			onderwijsvorm	n.v.t	n.v.t
			provincie nu werkzaam	n.v.t	n.v.t
school	datgene wat de respondent waarneemt over school	school	beleid school	“Bij de basisschool is er een algemeen beleid. Hierbij geldt het vierogen principe.”	3
			plaatje lesmateriaal	“Zo staat er bijvoorbeeld altijd een vrouw in die kookt en een man die aan het werk is.”	7
			beschrijving lesmateriaal	“Ook in beschrijvingen van personen en plaatjes is de	3

				klassieke genderverdeling erg terug te zien."	
			videoclips lesmateriaal	"Ik heb wel het idee dat hier diversiteit in is."	2
			methode	"Bij de internationale school vrij moderne boeken."	2
			eigen methode	"Bij de kleuters zijn we methodeloos. We hebben niet echt lesmateriaal."	5
			verschil in scholen	"Wat mij opviel was een verschil tussen dorpsscholen dan stadsscholen."	5
ouders	datgene wat de respondent waarneemt over de ouders van leerlingen	ouders	contact ouder met school	"Eerste contactpersoon blijft vaak moeder."	5
			brengen en halen leerling van en naar school	"Hoogopgeleide ouders proberen vaak om beide paar keer op te halen en te brengen."	4

			behandeling jongens en meisjes (ouders)	“Als jongens een blauwe plek hebben is het van aaaah valt wel mee. Bij meisjes gaan de ouders direct naar de juf van wat is dit nou.”	9
			invloed van ouders op leerlingen	“Ik denk dat ze de ouders na papegaaien als die zeggen dat is voor jongens dan zeggen ze dat gewoon na zonder te weten wat ze zeggen.”	9
			traktaties	“Vrouwen brengen eigenlijk wel altijd de traktaties en maken deze vaak ook zelf.”	6
leerlingen	datgene wat de respondent waarneemt over gedrag, kleding enzovoort van een leerling	leerlingen	kleding	“Jongens dragen vaak stoerdere en of donkerdere kleding.”	5
			spelen	“De jongens en meisjes spelen	9

				eigenlijk vaak wel samen.”	
			omgang	“Als ze elkaar lief vinden geven ze elkaar kusje. Dit doen ze beiden.”	7
			gedrag van leerlingen	“Overgrote deel van de jongens hebben ook iets meer bewegingsdrang”.	13
			karakteristieken kleuter	"Kinderen zijn eigenlijk helemaal blanco.”	4
			cultuur(verschillen)	“We lopen wel tegen cultuur aan. Bijvoorbeeld dat de kinderen de vrouwelijke leerkrachten geen hand willen geven.”	7
leerkracht	datgene wat de respondent waarneemt over andere leerkrachten	leerkracht	vrouwelijke leerkracht	"Bij vrouwen verwachten ze echt dat alles er piekfijn uitziet.”	4
			mannelijke leerkracht	“Ik merk dat bijvoorbeeld de directie veel meer controleert bij de mannelijke	11

				docenten. Deuren van de mannelijke docenten staan altijd open.”	
			behandeling jongens en meisjes (leerkracht)	"Soms hebben jongens een andere aanpak nodig dan meisjes, maar dat is meer iets biologisch.”	13
			eigen basisschooltijd leerkracht	"Vroeger toen ik zelf op school zat was het wel heel stereotype.”	3
			omgang leerkracht met genderstereotypering	"Wel steeds meer dat jongens nagellak dragen en dat leerlingen en ook docenten dit heel goed oppakken.”	5
			cultuur(problemen)	"Vrouwelijke collega's voelen zich wel beledigd doordat ze geen hand krijgen van bepaalde kinderen.”	6